

מעדני יום טוב

עיונים וביאורים
בעניני חג הסוכות ומצותיו

תשרי ה'תשמ"ח

פתח דבר

בעזה"ת.

לקראת ימי חג הסוכות הבעל"ט, הננו מתכבדים להגיש לקהל שוחרי התורה ולומדי', את הקונטרס 'מעדני יום טוב', והוא ליקוט בעניני החג ומצוותיו מתוך רבבות עניני חידוש וביאור שבתורת נשיא ישראל ומנהיגו, כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זצוקלה"ה נבג"מ זיע"א.

קונטרס זה יו"ל במסגרת הקונטרס השבועי 'לקראת שבת' – עיונים וביאורים בפרשת השבוע.

וזאת למודעי, שבדרך כלל לא הובאו הביאורים בשלימותם, ובאיזהו מקומן אף עברו עריכה קלה, ושגיאות מי יבין. ועל כן פשוט שמי שבידו הערה או שמתקשה בהבנת הביאורים, מוטב שיעיין במקורי הדברים (כפי שנשמנו בתוכן העניינים), שם נתבארו הדברים באריכות, במתיקות ובתוספת מראי מקומות.

* * *

ונשא תפילה, אשר זכות לימוד התורה תמליץ בעדינו, שנזכה לחוג את חג הסוכות זה בבית המקדש השלישי, להקריב הקרבנות ולשמוח בשמחת בית השואבה "כמצות רצונך", אכי"ר.

בברכת התורה

מכון אור החסידות

יוצא לאור על ידי
מכון אור החסידות

אה"ק:

ת.ד. 2033 כפר חב"ד 72915

טלפון: 03-9604-832 פקס: 03-9607-370

ארה"ב:

353 Kingston Ave., Brooklyn, NY 11213

(718) 732-9017

תוכן העניינים

לימוד התורה באופן ד"לולב"

ביאור מעלתו המיוחדת של הלולב, דלכך תיקנו ברכת נטילת הד' מינים עליו דוקא, והתאמתו עם מאמר המדרש דלולב רומז למי "שיש בהם תורה ואין בהם מעשים טובים".

(ע"פ לקוטי שיחות חלק ד עמ' 1159 ואילך)

בגדר שמחת בית השואבה לשיטת הרמב"ם

יביא ביאור הרי"פ פערלא דלהרמב"ם איכא אף חיוב מה"ת ולא רק מחמת ניסוך המים, ויקשה אמאי לא נתפרשה שמחת הניסוך ג"כ / יסיק דלהרמב"ם חיוב שמחת ניסוך אינו לעיכובא, ואזיל לשיטתי' לענין מי מעיין בניסוך / יקשה מה שלא נמנתה שמחה זו למצוה, ועוד ידייק בהא דאין שמחה זו ביו"ט ראשון אף שהיא מה"ת, ובמה ששינה הרמב"ם מן הש"ס / יסיק דלהרמב"ם אינה חיוב בפ"ע רק דילפינן מן הכתוב דבסוכות מוסיפין בקיום מצות שמחת יו"ט שבכל יו"ט / עפ"ז מיישב כל הסוגים שמנה הרמב"ם שהיו משמחין, וימציא מקור לכל אחד מן הש"ס.

(ע"פ לקוטי שיחות חלק יז עמ' 267 ואילך)

לימוד התורה באופן ד"לולב"

ביאור מעלתו המיוחדת של הלולב, דלכן תיקנו ברכת נטילת הד' מינים עליו דוקא, והתאמתו עם מאמר המדרש דלולב רומז למי "שיש בהם תורה ואין בהם מעשים טובים"

א. איתא במדרש (ויק"ר פ"ל, יב), אשר ד' המינים דסוכות רומזים לד' מינים בבני ישראל: "מה אתרוג זה יש בו טעם ויש בו ריח כך ישראל יש בהם בנ"א שיש בהם תורה ויש בהם מעשים טובים"; "כפות תמרים . . מה התמרה הזו יש בו טעם ואין בו ריח כך הם ישראל יש בהם שיש בהם תורה ואין בהם מעשים טובים"; "וענף עץ עבות . . מה הדס יש בו ריח ואין בו טעם, כך ישראל יש בהם שיש בהם מעשים טובים ואין בהם תורה"; "וערבי נחל . . מה ערבה זו אין בה טעם ואין בה ריח, כך ישראל יש בהם בני אדם שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים"; "אמר הקב"ה יוקשרו כולם אגודה אחת והם מכפרין אלו על אלו".

והנה, אף שע"פ המבואר במדרש זה, הנעלה מכל ד' המינים הוא האתרוג, שבו ישנו גם טעם וגם ריח, וכן הוא מרמז גם על הסוג הנעלה בבנ"י, שבהם שוכנים יחדיו ב' המעלות – תורה ומעשים טובים – עכ"ז קבעו חכמים את ברכת המצוה על הלולב – "על נטילת לולב". וכמבואר הטעם ע"ז (סוכה לז, ב) מפני שהוא הגבוה מכל המינים.

אמנם דרוש קצת ביאור בזה, מאחר וכפי שהוא בכל הענינים הגשמיים, שצורתם כפי שהיא בגשמיות משתלשלת מענינים הרוחני, כן הוא גם בלולב – דמה שבצורתו הגשמית גבוה הוא משאר המינים, הוא מפני שהוא נעלה מהם גם בענינם הרוחני. ולפי דברי המדרש הנ"ל דורש זה ביאור – במה נעלה מי שיש בו תורה ואין בו מעשים טובים ממי שיש בידו את ב' הדברים – תורה ומעשים טובים? "

ב. ויובן זה בהקדם כללות החילוק בין תורה ומצוות: בנוגע למצוות איתא (ת"ז ת"ל) שהן "אברים דמלכא"; ובנוגע לתורה איתא (ראה המצויין בתניא פ"ד ופכ"ד) ש"אורייתא וקוב"ה כולא חד".

כלומר – המצוות הן ע"ד אברי גוף האדם, שהם אינם דבר אחד עם הנפש; דהגם שהם בטלים אל הנפש ומבצעים הוראותי' בדרך ממילא (מיד שעולה הדבר ברצון הנפש), אך לאחר הכל אין הם הנפש, אלא הם דבר נפרד שבטל אל הנפש. וכך הוא גם בקיום המצוות – דהאדם המקיים מצוה, מוכיח זה על הביטול שלו לקב"ה, דהנהגתו היא כפי רצון העליון; אך אי"ז ביטול לגמרי, שהאדם נעשה מציאות אחת עם מציאות הבורא, אלא עדיין ישנה כאן מציאות האדם, אלא שבטלה היא להבורא.

משא"כ בלימוד תורה – ע"י שאדם לומד תורה בהבנה ובהשגת השכל, ששכל האדם משיג, כביכול, את חכמתו של הקב"ה, ועד ששכלו נעשה 'שכל של תורה' – עי"ז מתאחד האדם עם חכמתו של הקב"ה, ש"הוא וחכמתו אחד".

ומכיון שע"י לימוד התורה מתאחד האדם עם הקב"ה, מובן, שכמה שהאדם מסור יותר ללימוד התורה, כן גדולה התקשרותו והתאחדותו עם הקב"ה. ובזה היא מעלתו של ה"לולב" – שהוא מסור לגמרי ללימוד התורה – "שיש בהם תורה ואין בהם מעשים טובים"

[ודאי שעוסק הוא גם בקיום מצוות, דהרי אל"כ, אין מקיים הוא מה שלומד, ועליו נאמר "ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חוקי"; ויתירה מזו, אפילו כשאי עשייתו אינה באופן האסור ע"פ שולחן-ערוך, אלא אין לו סתם מעשים טובים – הרי "כל האומר אין לי אלא תורה, אפילו תורה אין לו" (יבמות קט, ב); אלא הכוונה היא למי שכן מקיים מצוות ויש בידו מעשים טובים, אבל רק במידה שמחוייב הוא ע"פ דיני השו"ע, ואילו כל כולו מסור ונתון רק ללימוד התורה],

וממילא, ה"לולב" יותר מיוחד עם הקב"ה מן האתרוג, שמסור גם ללימוד תורה וגם למצוות – כי מכיון שהוא מסור גם למצוות, הרי אין יחודו עם הקב"ה תמיד כפי שהוא מצד לימוד התורה, אלא לפעמים הוא באופן ההתקשרות שע"י מצוות (שאי"ז יחוד לגמרי, כנ"ל).

ג. ע"פ יסוד זה יש לבאר גם מה שבלולב דוקא מצינו ענין הנענועים (הולכה והבאה – ישנה בכל המינים, אבל "נענוע" ישנו רק בלולב, דלכן צריך בשיעורו טפח יותר "כדי נענוע" (סוכה לב, ב):

בנוגע לכללות ענין הנענוע בעת הלימוד והתפילה, מבואר שזהו מפני שהנשמה כפי שהיא למעלה, כללות עבודתה היא במדריגה אחת (והעליות שישנם אז הם רק עליות שבסדר והדרגה), ולכן נקראים הנשמות למעלה "עומדים". והחידוש שנפעל ע"י ירידת הנשמה לעולם הוא, שהנשמה נעשית "מהלכת", וע"י עבודת בתורה ובמצוות ביכלתה לילך ולעלות

בלי גבול. ו"הליכה" זו מבטאת בנענועים שבשעת הלימוד והתפילה.

וע"פ הנ"ל, שע"י הלימוד נעשית ההתאחדות עם הקב"ה באופן הכי נעלה, מובן, שעיקר "הילוך" הנשמה נעשה ע"י לימוד התורה. ולכן שייך ענין הנענועים ללולב במיוחד, מאחר וענין הלולב הוא – לימוד התורה.

ויש להוסיף, דענין ה"נענוע" הוא לא רק בפעולת התורה – שעל ידה נעשה ההילוך בלי גבול (שהנשמה מתקשרת ומתאחדת עם הקב"ה), אלא הוא גם תנאי נצרך עבור לימוד התורה, ובשתיים:

(א) לימוד התורה צריך להיות באופן ד"לאפשה לה בכל יומא" (זח"א יב, ב) – בלימוד התורה מוכרח להתוסף מידי יום לגבי היום שקדמו.

(ב) "אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל בהן" (גיטין מג, א). בכדי להבין נכון ענין התורה, צריך לקדום לזה שקלא וטריא: בתחילה בא הענין בשכל הלומד באופן כזה, ולאח"ז באופן אחר וכו', ולאחרי ש"מנענע" את הסברא לכל ה"ששה קצוות", בא הוא אל אמיתות הענין.

בגדר שמחת בית השואבה לשיטת הרמב"ם

יביא ביאור הרי"ף פערלא דלהרמב"ם איכא אף חיוב מה"ת ולא רק מחמת ניסוך המים, ויקשה אמאי לא נתפרשה שמחת הניסוך ג"כ / יסיק דלהרמב"ם חיוב שמחת ניסוך אינו לעיכובא, ואזיל לשיטתו לענין מי מעיין בניסוך / יקשה מה שלא נמנתה שמחה זו למצוה, ועוד ידייק בהא דאין שמחה זו ביו"ט ראשון אף שהיא מה"ת, ובמה ששינה הרמב"ם מן הש"ס / יסיק דלהרמב"ם אינה חיוב בפ"ע רק דילפינן מן הכתוב דבסוכות מוסיפין בקיום מצות שמחת יו"ט שבכל יו"ט / עפ"ז מיישב כל הסוגים שמנה הרמב"ם שהיו משמחין, וימציא מקור לכל אחד מן הש"ס

יביא ביאור הרי"ף פערלא דלהרמב"ם איכא אף חיוב מה"ת ולא רק מחמת ניסוך המים, ויקשה אמאי לא נתפרשה שמחת הניסוך ג"כ

כתב הרמב"ם (הל' לולב פ"ח הי"ב-יד): "אע"פ שכל המועדות מצוה לשמוח בהן¹, כחג הסוכות היתה במקדש יום² שמחה יתירה, שנאמר (אמור כג, מ) ושמחתם לפני ה' א שבעת ימים. וכיצד היו עושין, ערב יו"ט ראשון היו מתקנין במקדש מקום לנשים מלמעלה ולאנשים מלמטה כדי שלא יתערבו אלו עם אלו, ומתחילין לשמוח ממוצאי יו"ט הראשון. וכן בכל יום ויום מימי חולו של מועד כו'. והאיך היתה שמחה זו, החליל מכה ומנגנין בכינור ובנבלים ובמצלתיים כו' ורוקדים ומספקין ומטפחין ומפזזין ומכרכרין כו' ואומרים דברי שירות ותשבחות. מצוה להרבות בשמחה זו, ולא היו עושין אותה כו' אלא גדולי חכמי ישראל וראשי הישיבות והסנהדרין והחסידים והזקנים³ ואנשי מעשה כו', אבל כל העם האנשים והנשים כולם באין

(3) עכצ"ל שיש חילוק בין זקן זה שקנה חכמה (קידושין לב, ב) ו"גדולי חכמי ישראל" דחשיב לפני זה. ואולי י"ל דזקן חכמתו באה ע"י רוב שנים יודיעו חכמה" (איוב לב, ז) וכמה הרפתקאי

(1) כמ"ש הרמב"ם בהל' יו"ט פ"ו הי"ז. סהמ"צ מ"ע נד.

(2) ראה שינוי גרסאות ברמב"ם מהדורת פרנקל (ירושלים תשל"ה).

לראות ולשמוע".

והנה, מקורו דחיוב זה בש"ס הוא לכאורה מהא דתנן (סוכה נ, א) "החליל של בית השואבה", ובגמרא אמרו (נא, א) "מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו". והנה, כבר ביאר רש"י בשמחה זו, דכרוכה היא בניסוך המים ("שמחת בית השואבה"): "כל שמחה זו אינה אלא בשביל ניסוך המים, כדמפרש ושאתם מים בששון (ישעי' יב, ג)". וכ"ה בכמה ממפרשי המשנה והגמרא שם.

ועפ"ז הקשו המפרשים (ביאור הרי"ף פערלא לסהמ"צ רס"ג ח"ג מילואים סי' ה'), בהא דהרמב"ם לא הזכיר לענין שמחה זו מאומה מענין ניסוך המים⁴, ורק הזכיר חיוב זה מן הכתוב ד"ושמחתם גו'", דלכאורה שינה בזה מן המשנה והגמרא. ולאידך, במקום שהזכירו לניסוך המים, בהל' תמידין ומוספין (פ"ה ה"ז), לא הזכיר מענין השמחה שהיתה אז, רק כ' בסתם: "כיצד היו עושין, צלוחית של זהב כו' ה' ממלא אותה מן השילוח, הגיעו לשער המים תקעו והריעו ותקעו כו'". ותימה, מנ"ל להרמב"ם דחיוב שמחה זו הוא דין דאורייתא מן הכתוב ד"ושמחתם גו'"⁵, דבמקדש (לפני ה"א) מחוייבין בשמחה הקשורה להיו"ט עצמו⁶, יותר מחיוב שמחת יו"ט דשאר מועדות⁷ (וכן יותר מחיוב שמחת יו"ט דסוכות בגבולין), ולא כבש"ס ששמחה זו היתה רק מחמת ניסוך המים⁸ שכל עצמו אינו מפורש בכתובים והוי הלכה למשה מסיני (ורק נרמז בכתובים (תענית ב, סע"ב)⁹! ?

שמחת בית השואבה", שמזה מוכח ששמחה זו היא גדר שמחת יו"ט, ולא משום ניסוך המים. אבל לאידך הוקשה לי' להרי"ף פערלא שם (רלו ג-ד), למה אי"ז מצוה בפ"ע מן הכתוב "ושמחתם גו'".

7) ופ"י לשון הגמרא (סוכה נ, ב) (לג"י רש"י נא, א). "שמחה יתירה" לפי"ז הוא (לא כפרש"י ד"ה דברי הכול) "ואינה מן התורה אלא לחבב את המצוות ולא דחי שבת", כ"א) שהוא יתרון בהשמחה דיו"ט שצ"ל בלא ה". אבל ראה לקמן הערה 20.

8) וראה רמב"ם הל' לולב שם הי"ד: שהיו מרקדין וכו' בימי חג הסוכות".

9) ואין לתרץ עפ"י הכלל (יד מלאכי כללי הרמב"ם ס"ד) שהרמב"ם מביא דרשה הפשוטה יותר אף שלא נזכרה בש"ס – כי הבאת כתוב זה כאן נותנת מקום לטעות שחיוב השמחה הוא (א) מן התורה (ב) שבעת ימים".

דערו עליו (קדושין לג, א) ואין חכם כבעל הנסיון וכו', וחכמי ישראל – מצד טבע שכלו, יניק וחכים (קדושין לב, ב).

4) ולא הזכיר ע"ד ניסוך המים כ"א בהלכות תמידין ומוספין פ"י ה"ו ואילך (אבל לא מענין השמחה, שאין מקומו שם, כמובן).

5) וידועה השקו"ט (יד מלאכי כללי הדל"ת סי' קמ"ד. שד"ח (כרך ט') כללי הפוסקים סט"ז אות נ') האם אפשר לדרוש ללמוד הלכות מפוסקים לאחר חתימת התלמוד. ולהעיר מסדר ברה"נ לאדה"ז (פ"י"ג ס"ב) "אם היה מעונה בכלי ברזל", שלכאורה מקורו הכתוב (תהילים קז, י) "אסירי עני וברזל" (שער הכולל פכ"ג).

6) בסהמ"צ להרמב"ם (שם). וכ"ה בחינוך מצוה תפ"ח): "ובכלל אמרו ושמחת בחגיך מה שאמרו וכו' ולשחוק בכלי ניגון ולרקד במקדש לבד והיא

(א) בכמה דפוסים: בכל. וראה סהמ"צ הוצאת ר"ח הערליך.

וכ' ע"ז הרי"פ פערלא (שס), "ותמיהני מאוד לא על נושאי כליו בלבד, אלא גם על כל האחרונים ז"ל שלא נתעוררו כלל על דבריו הללו כו", עיי"ש בארוכה. ולאח"ז תירץ לפי דרכו שיטת הרמב"ם, דמקורו דהרמב"ם לחיוב שמחה מן הכתוב ד"ושמחתם גו", הוא מהא דאמרו בירושלמי (ר"ה פ"ד ה"ג. סוכה פ"ג ה"א), "כתיב ושמחתם לפני ה' א שבעת ימים, אית תניי תני בשמחת לולב הכתוב מדבר, אית תניי תני בשמחת שלמים הכתוב מדבר". פירוש, "מאן דאמר בשמחת שלמים הכתוב מדבר, לא ממש בשלמי שמחה קאמר, דהא מצות שלמי שמחה כבר נפקא לן מדכתיב ושמחת בחגיך ושאר קראי, ועוד דהרי הך קרא במקדש מיירי, כדכתיב בי' לפני ה' א, ואין מקום אכילת שלמים במקדש כו'. אלא ודאי ע"כ שמחה יתירה נוספת על מצות שלמי שמחה, שהיא מצות שמחת הרגל שנוהגת במדינה בכל הרגלים, הוא דקאמר, ורק לאפוקי שמחת לולב דאיך תנא, הוא דקרי לי' שמחת שלמים, כלומר שמחה יתירה הנוספת במקדש בחג הסוכות על שמחת שלמים שמדינה. וזהו כדברי הרמב"ם ז"ל כאן". ע"כ.

ומבואר בזה, דלהרמב"ם הא שנקראת שמחה זו במשנה "שמחת בית השואבה", ובגמרא הובא ע"ז הכתוב ד"ושאבתם גו" (כדלהלן. וכ"ה בירושלמי שם¹⁰), היינו, שמחת כתוב זה דהוי רק אסמכתא, היו מצרפין חיוב שמחה יתירה דסוכות לניסוך המים. ולכך אינה נקראת "שמחת השואבה", דתהוי משמע שהשמחה היא מחמת השאיבה, רק נקראת "שמחת בית השואבה" על שם המקום (וכמשי"ת להלן. וראה מ"ג שם: מאור בית השואבה).

איברא, דעדיין יש להקשות בזה, אף את"ל דחיוב זה הוא מה"ת, מיהו הי' לו להזכיר אף החיוב האחר הנ"ל שנתפרש בש"ס גבי ניסוך המים, ומ"ט השמיט מכל וכל אריכות סדר השאיבה שנזכרה במשנה וגמרא !?

ב.

יסיק דלהרמב"ם חיוב שמחת ניסוך אינו לעיבובא, ואזיל לשיטתי' לענין מי מעיין בניסוך

והנראה לבאר בזה (בקיצור עכ"פ), בהקדם הא דבפירושו למשנה כן הזכיר מענין השמחה דניסוך המים, והוא ברפ"ה דסוכה, שכ' "בית השואבה, שם המקום שהיו מתקנין לשמחה, וקראו לו זה השם משום ושאבתם מים בששון", ועכצ"ל דאף הרמב"ם לא שינה לפרש בדרך אחרת פשוט דברי הש"ס דשמחה היתה מחמת ניסוך המים, ורק שטעם אחר הי' לו במה שלא הזכירו כלל להלכתא בספרו יד החזקה.

והנה, במתני' (סוכה מח, א) מבואר "ניסוך המים כיצד, צלוחית של זהב כו' ממלא מן השילוח כו", ופרש"י "מעיין הוא סמוך לירושלים". ובגמ' התם איתא (שם, ב): "מנא הני מילי, דאמר

קרא ושאתם מים בששון וגו', ופרש"י "מנא הני מילי – דתוקעין ומריעין בשאיבת המים שעל הניסוך". אמנם, בתוס' פי' בדרך אחר, דאין כוונת הש"ס להביא מקור להא דתוקעין ומריעין, רק שאלת הש"ס היתה "מנלן דמי השילוח בעי, ומפרש מדכתיב ממעיני הישועה". היינו, דלהתוס' נתפרש מן הכתוב דניסוך המים צ"ל ממי מעיין דהוה "מים חיים", ומים שאינם חיים אינם ראויים לניסוך המים (ראה גם תור"ה כל – מעילה יב, ב). וכ"ה דעת הרשב"ם (ב"ב עט, א) דבעינן מי מעיין דוקא.

ושיטת הרמב"ם בזה, דשאיבת מים ממים חיים אינה לעיכובא, ויוצאים י"ח ניסוך אף במי מקוה, דהא הרמב"ם פסק (הל' תמידין ומוספין פ"י ה"י) ד"אם נשפכה או נתגלתה ממלא מן הכיור ומנסך", ולדעת הרמב"ם "כל המימות כשרים לקידוש (ע"י הכיור), בין מים חיים בין מי מקוה, וא"כ עכצ"ל דלהרמב"ם אף מי מקוה כשרים לניסוך המים. היינו, דהרמב"ם סבר שהכתוב "ושאתם מים בששון ממעיני הישועה" (דמיני' ילפינן דשאיבת המים היא ממי השילוח) אינו לעיכובא, רק הוא הידור מצוה וכו', ולכך יוצאין אף במי מקוה.

ועפ"ז נראה לחדש דהרמב"ם אזיל בשיטתו זו אף לענין השמחה. היינו, דהרמב"ם סבר בפירוש שאלת מנה"מ שבש"ס הן כרש"י והן כתוס', ולשיטתו ילפינן מן הכתוב "ושאתם גו' הן לענין שמחה דמריעין ותוקעין כו' (כרש"י) ממ"ש "ושאתם מים בששון", והן לדין מעיינות (כהתוס') ממ"ש "ממעייני הישועה". וכשם שלענין מעיינות ס"ל דאינו לעיכובא כ"א להידור, ה"ה לענין שמחת ניסוך המים שבכתוב זה, דאינו חיוב לעיכובא רק הוא להידור המצוה כו'.

ולזה, ודאי ברוב השנים היו מקיימים המצוה בהידור, שהיו הולכים למעין השילוח דוקא, והיו מקיימים לדין שמחה הנ"ל, ולכך נזכרה במשנה וגמרא האריכות לענין סדר השאיבה כמות שהיתה ברוב השנים, וכמו שאמר ריב"ח בגמ', "כשהיינו שמחים שמחת בית השואבה לא ראינו שינה בעינינו". וזהו שבפירושו למשנה הזכיר לענין השמחה שהיתה ברוב השנים, ומה ינעם לפ"ז דיוק לשונו שם שכ' "בית השואבה, שם המקום שהיו מתקנין לשמחה וקראו לו זה השם משום ושאתם מים בששון", דלכאורה תמוה מה שקישר שמחה זו לענין המקום ולא לענין הניסוך עצמו (כמ"ש רש"י). אלא שבזה רמז דאינו דין לעיכובא בניסוך עצמו, רק שכן היו נוהגין בפועל שהיו עושין המצוה בהידור, לקיים השאיבה דוקא במקום השילוח ובריקוד ושיר כו', ולמדהו מן הכתוב ד"ושאתם גו'". מיהו, ביד החזקה לא ראה הרמב"ם להזכיר כלל מענין זה, כיון שאינו חיוב כלל בדין ניסוך המים ולא שייך לפסק דין להלכתא.

ובזה מחוור שפיר מה שלא רצה כלל לקשר ניסוך המים לחיוב שמחה ד"ושמתם גו'", דהא שמחת ניסוך המים אינה כלל חיוב מן הדין, רק הידור מצוה, משא"כ חיוב ד"ושמתם גו' הוי חיוב ומצוה בפ"ע מה"ת. ורק ששמחה יתירה זו היו מקיימין בעת השאיבה, ונקראה "שמחת בית השואבה".

ג.

יקשה מה שלא נמנתה שמחה זו למצוה, ועוד ידייק בהא דאין שמחה זו ביו"ט ראשון
אף שהיא מה"ת, ובמה ששינה הרמב"ם מן הש"ס

אמנם עדיין יש להקשות בזה, לדברי הרמב"ם שחיוב שמחה יתירה הוא חיוב המפורש
בכתובים, שאינו מכלל חיוב שמחה דכל יו"ט מן הכתוב ד"ושמחת בחגיך", דהא חיוב
ד"ושמחת גו'" הוא דווקא בבשר שלמים ויין, משא"כ שמחה זו דסוכות היא בשיר וריקוד,
א"כ, אמאי לא מנאה הרמב"ם למצוה זו דשמחת סוכות במקדש במנין המצוות (כמו שהקשה
הרי"פ פערלא שם) ?!

ויוכן בהקדם עוד כמה קושיות בדברי הרמב"ם כאן. חדא, מה שלכאורה סתר עצמו מרישי
לסיפי, דבתחילה כ' דילפינן ל' לחיוב זה דשמחה יתירה מן הכתוב "ושמחתם לפני ה' א'
שבעת ימים", דמזה מוכח שזמן השמחה הי' כולל אף יו"ט ראשון של חג שהוא אחד משבעת
הימים. אמנם מיד לאח"כ כ' "ומתחילין לשמוח ממוצאי יו"ט הראשון". ואף שביאר הטעם
ע"ז (בהלכה יג, ממשנה שם נ, א), "ושמחה זו אינה דוחה לא את השבת ולא את היר"ט", עדיין
תקשי לן הא גופא, דבשלמא אי נימא דחיוב זה אינו מה"ת והוי דין דרבנן¹¹, שפיר יתבאר
מה שאמרו דאינו דוחה יו"ט [כיון שאופן השמחה הי' בחליל וכלי זמר כו', כדלעיל ברמב"ם.
וראה משנה שם נא, ב], דא"א שחיוב דרבנן ידחה לאיסור כלי שיר בשבת ויו"ט (עירובין קד,
א¹²) דהוי אף הוא דרבנן¹³. אבל להרמב"ם שהוא חיוב מן התורה קשיא, מפני מה לא יידחה
איסור כלי שיר דרבנן מפני חיוב זה¹⁴ [ובפרט¹⁵, ש"אין שבות במקדש" (פסחים סה, א. ביצה יא, ב),
ושמחה זו היתה רק במקדש].

ותו יש להקשות בהא דיליף הרמב"ם לחיוב שמחה יתירה מן הכתוב "ושמחתם גו'",
איך דרש הכתוב לענין זה אחר שכבר ילפינן מיני' לענין נטילת לולב במקדש כל שבעה, כמו
שהביא הרמב"ם עצמו לפני' (הל' לולב פ"ז הי"ג. וראה סוכה מג, א), "מצות לולב כו', ובמקדש לבדו
נוטלין אותו בכל יום ויום משבעת ימי החג, שנאמר ושמחתם לפני ה' גו'"¹⁶.

משום גזירה דרבה (ר"ה כט, ב. ורש"ג) – כי שם לא
עקרו המצוה מכל וכל רק בשנה מסוימת. משא"כ
בנדוד' שלעולם נעקרת מצות "שמחה יתירה" ביו"ט
הראשון של חג ובמילא נעקר קיום "ושמחתם גו'
שבעת ימים", ואא"פ לחכמים לעקור מצוה לגמרי
– ראה יד מלאכי כללי הי"ד סי' רצה, ושי"ן.
ולהעיר מפרשי' סוכה נא, א (ד"ה ה"ג): שמחה
יתירה נמי דוחה שבת הואיל ושמחת מצוה היא
ובחליל אין איסור מלאכה אלא שבות בעלמא (ולא
הזכיר דאין שבות במקדש).

¹⁶ כקושיית הרי"פ פערלא שם. מכתבי תורה
מכתב קנב.

¹¹ כדעת רש"י דלעיל הערה 7. שבת כא, א.
¹² עירובין קד, א. וראה ביצה ל, א. לו, ב. רמב"ם
הל' שבת פכ"ג ה"ד.
¹³ ראה תורה שאינו (סוכה נ, א). ד"ה ורבנן
(שם, ב).
¹⁴ דאינו דומה לתק"ש בשבת כדלקמן הערה
¹⁵ ומ"ש ברי"פ פערלא שם "משום שלא צוה עלי'
הכתוב אלא לשמחה יתירה לא דחיא שבת" – צריך
ביאור.

¹⁵ אבל גם בלא"ה אינו דומה לתקיעת שופר
בר"ה שחל להיות בשבת שאין תוקעין במדינה

מעדני יום טוב

יג

עוד קשה, במ"ש בהלכה שלאח"ז שחיוב שמחה זה היו מקיימין אותו רק גדולי החכמים והסנהדרין כו' ולא עמי הארץ וכל מי שירצה, ומקורו במשנה (סוכה נא, א) "חסידים ואנשי מעשה היו מרקדין בפניהם כו'". דלהמבואר לעיל דשמחה זו היא חיוב מה"ת מהיו"ט עצמו (ולא מדינא דרבנן מצד ניסוך המים), איך אפשר שיהיו חילוקים בקיום מ"ע מה"ת שנאמרה בסתם. וגם יל"ע טובא הא מנא לך¹⁷.

ולבד מזה יש לדייק במה ששינה כאן מן המשנה, דשם אמרו "חסידים ואנשי מעשה", והוא הוסיף "גדולי חכמי ישראל וראשי הישיבות והסנהדרין (והחסידים) והזקנים (ואנשי מעשה)". וביותר יוקשה, דבגמרא שם הובא מן הברייתא שהיו מרקדין אף בעלי תשובה, וא"כ, מלבד מה שהוסיף הרמב"ם מדיילי

גם השמיט מן הגמרא הא דבעלי תשובה היו משתתפים בשמחה זו.

ד.

יסיק דלהרמב"ם אינה חיוב בפ"ע רק דילפינן מן הכתוב דכסוכות
מוסיפין בקיום מצות שמחת יו"ט שבכל יו"ט

והביאור בכל זה, דיש לומר בדרך מחודשת שמה שהביא הרמב"ם להכתוב "ושמחתם גו'", לא נתכוון בזה לומר דהתורה ציותה עוד חיוב שמחה נוסף על חיוב שמחת יו"ט שבכל המועדות, רק ודאי פסוק זה אינו חיוב אחר ומחודש, אלא שממה שמצינו בכתוב שהודגש חיוב שמחת יו"ט הכללי בחגה"ס (בביהמ"ק) יותר מבשאר המועדות, "ושמחתם לפני ה"א שבעת ימים" (אף שידעינן כבר לחיוב זה מן הכתוב "ושמחת בחגיך גו'" (פ"ו לאחרי ה"כ), לכך היו נוהגים ("היתה במקדש כו'") בסוכות לקיים חיוב שמחת יו"ט הכללי בשמחה יתירה, מחמת ההדגשה במצוה הכללית דשמחת יו"ט¹⁸.

וזוהו שנתכוון הרמב"ם במ"ש "מצוה להרבות בשמחה זו", היינו דאין המדובר כאן בחיוב אחר ונפרד משמחת יו"ט¹⁹, רק שבשמחה זו עצמה דיו"ט מחוייבין להרבות ולהוסיף²⁰.

17) דאז הול"ל (בהלכה י"ב): מצוה לעשות שמחה יתירה במקדש בחג הסוכות שנאמר ושמחתם גו'.

18) ואולי זוהי ג"כ כונת רש"י (דלעיל הערה 7) במ"ש "ואינה מן התורה אלא לחבב את המצוות" – היינו שאינו חיוב מן התורה, אלא "לחבב את המצוות" (– של תורה). וראה אנציק' תלמודית ע' "חובה מצוה ורשות" החילוקים בגדר רשות חובה ומצוה. וש"נ.

17) משא"כ החילוקים בשמחת יו"ט (רמב"ם הל' יו"ט פ"ו הי"ז–יח), כי שם הוא כ"ל אחד ואחד כראוי לו" (רמב"ם שם). ועד"ז בהקהל – וילך לא, יב.

18) עפ"ז מתורץ מה שיש להקשות לכאורה על כללות השמחה דשמחת ביה"ש – הרי אין מערבין שמחה בשמחה (מרו"ק ח, ב. ירושלמי שם פ"א ה"ז. רמב"ם הל' יו"ט פ"ז הט"ז). וראה אנציקלופדיא תלמודית בערכו. ואכ"מ.

ובזה א"ש הא דאין השמחה דוחה ליו"ט, דאף שילפינן לה מן הכתוב "ושמחת שבעת ימים", שע"י ריבוי השמחה מתקיימת מ"ע הכללית דשמחת יו"ט, מ"מ, כיון דליכא בזה חיוב מיוחד בפ"ע מה"ת ב"שמחה יתירה" זו, (ומ"ע דשמחת יו"ט מתקיימת אף בלא "שמחה יתירה" זו), אי אפשר שתדחה לאיסור כלי שיר ביו"ט (אף שהוא מדרבנן)²¹.

וזוהו שלא נמנתה כלל למצוה בפ"ע, דהא אין כאן מצוה מיוחדת, רק היא מכלל מצות שמחת יו"ט.

[ועפ"ז מבואר ג"כ מ"ש הרמב"ם ד"ערב יו"ט הראשון היו מתקנין במקדש מקום לנשים כו", אף שמפשוטות ל' המשנה הנ"ל (סוכה נא, א) ה' נראה דהיו מתקנין "במוצאי יו"ט הראשון של חג", דלהנ"ל מובן דכיון שאין שום חיוב מיוחד מה"ת בשמחה יתירה זו א"א שתדחה מפני איסור עשיית מלאכה בחוה"מ (רמב"ם הל' יו"ט פ"ד), ולכך למד הרמב"ם דתיקון זה עשאוהו מערב יו"ט²²].

ה.

עפ"ז מיישב כל הסוגים שמנה הרמב"ם שהיו משמחין, וימציא מקור לכל אחד מן הש"ס

ולדרך זו מיושב היטב הא דשייך לחלק בקיום חיוב זה ואינו שוה בכלן, דכיון שאינו חיוב בפ"ע, רק הוי הוספה והדגשה יתירה בחיוב מצות שמחת יו"ט דסוכות, מחמת שהודגשה יותר בכתוב, מובן שהדבר תלוי בלב כל אחד שיוכל להרגיש בעצמו חביבות המצוה ממה שהודגשה בכתובים. ולזה גדולי החכמים דוקא יכלו לקיים שמחה יתירה זו, ושאר העם היתה חביבות המצוה (שהיא ה"שמחה יתירה") במה ש"באין לראות ולשמוע"²³.

ובזה יש לבאר הטעם על זה שקיום שמחה יתירה זו ה' בכמה סוגים שמנה הרמב"ם, כיון שבכל אחד מסוגים הללו מצינו מעלה שאינה בשני, וקיום השמחה יתירה הלא תלוי בחביבות מצוה של כל אחד, וכמשי"ת. ויבואר גם המקור להרמב"ם שהוסיף עוד סוגים ממה שנמנה בש"ס.

הנה, מצינו בש"ס בבלי (סוכה נג, א) וירושלמי (שם פ"ה ה"ד) שהובאו בשמום (רק) כמה תנאים, ומסופר הנהגתם בשמחת בית הושאבה (או הדברים שאמרו אז). ומובן, דודאי בשמחה זו היו משתתפין כל התנאים שהיו בכיה"מ"ק (ועוד מהם אמרו אז דברים), ולזה צ"ל דאותם שנמנו בגמרא היו לכלול כל הסוגים שהיו משתתפין, דדוקא בכל אחד מסוגים הללו שהיו "עושין

עי"ש]. ויומתק יותר עפ"י המבואר בפנים, ששמחת ביה"ש אינה בגדר חובה.

23) שהרי זה ש"כולן באין לראות ולשמוע" פעל אצלם שמחה כמובן, וכלשון הרמב"ם: "מרקדין כו' ומשמחין כו' (ולא "שמחין").

21) להעיר ג"כ מרשב"א (סוכה נ, ב): ובחליל של שואבה שאינה חובה אלא שמחה יתירה.

22) וראה בארוכה שיירי כנה"ג אר"ח "לשונות הרמב"ם ז"ל" ה' לולב כאן. ערוך לנר סוכה שם. [ושם – שהוא ע"ד שיטת הרמב"ם לענין הקהל,

אותה" לשמחה זו, היתה חביבות המצוה באופן מיוחד²⁴.

דאמרו בגמרא בבלי, "אמר ר' יהושע בן חנניא כשהיינו שמחין שמחת ביה"ש כו' לא טעמנו טעם שינה דהוה מנמנמי²⁵ אכתפי דהדי". ומצינו מעלה מיוחדת בש"ס גבי ריב"ח (שלכן מסופר דוקא בנוגע אליו²⁶), דאיתא בבכורות (ח, ב) שריב"ח הי' מתוכח עם "סבי דבי אתונא" שהיו חכמים גדולים, וניצחם. וכן איתא בחגיגה (ה, ב) דקודם שנסתלק ריב"ח שאלו אצלו חכמי ישראל "מאי תיהוי עלן מאפיקורסין" (והשיבם מן הכתוב (ירמי' מט, ז) "אבדה עצה מבנים נסרחה חכמתם", ואבע"א מן הכתוב (וישלח לג, יב) "ויאמר נסעה ונלכה ואלכה לנגדיך"). דבזה חזינן דהי' ריב"ח מ"גדולי חכמי ישראל", שהוא סוג הראשון שמנה הרמב"ם.

ועוד איתא בגמ' התם, ד"אמרו עליו על רבן שמעון בן גמליאל כשהי' שמח שמחת ביה"ש הי' נוטל כו'". ומצינו בשבת (טו, א) ברשב"ג הזקן (דבי' מיירי הכא, דהא עסקינן בזמן שביהמ"ק הי' קיים, שאז הי' רשב"ג הזקן (סה"ד בערכו. יעב"ץ סוכה שם)) שהי' נשיא הסנהדרין, וכבר ביאר הרמב"ם (הל' סנהדרין פ"א ה"ג) ד"סנהדרי גדולה ומניינם שבעים ואחד וכו' הגדול בחכמה שבכולן מושיבין אותו ראש עליהן והוא ראש הישיבה והוא שקורין אותו החכמים נשיא בכל מקום כו'", היינו שהנשיא הוא ראש הסנהדרין. ומכאן²⁷ למד הרמב"ם לסוג ד"סנהדרין"²⁸ שהיו משמחין בשמחת ביה"ש.

ועוד שם בגמ', "אמרו עליו על הלל הזקן כשהי' שמח בשמחת בית השואבה אמר כו'". ומהא שקראוהו כאן "הלל הזקן" אף שבכ"מ לא הזכירוהו בתואר זה, מובן, דהוא הוראה בענין זה שמה ששמח בשמחה זו הי' כרוך כמה שהי' "זקן"²⁹, ומכאן למד הרמב"ם להסוג

24 (בסגנון אחר: הודעת שם בעל המאמר – לימוד ודין הוא בגדר השמחה. ודוחק גדול לומר שאן אופני השמחה ותוכן דיבורם אתי להשמיענו והשם בא רק כטפל לההגיש שאף שהלל ענותן הי' בכ"ז אמר אם אני כאן הכל כאן ולהעיר ש"הוא הי' אומר (רגיל לומר – לאו דוקא בשמחת ביה"ש) אם אין אני לי מי לי"¹) ועד"ז בהשאר.

25 י"ל (עכ"פ – לחדודי) שמכאן מקור לאלה שאין ישנים בסוכה², כי לכאורה גם מנמנמי, שינת ארעי צ"ל בסוכה (סוכה כו, א. רמב"ם הל' סוכה פ"ו ה"ו. טושו"ע א"ח סתרל"טס"ב. שו"ע אדה"ז שם ס"ז), ופשטות הלשון כאן משמע שהיו מנמנמי חוץ לסוכה, וראה תשב"ץ ח"א סי' ק.

26 שהרי כו"ב היו עמדו ונהגו כמותו, וכלשונו: "אכתפי דהדי".

27 אף שגם ריב"ח הי' חבר סנהדרין – אב"ד (ב"ק עד, סע"ב. סנה"ז, ב). מ"מ אין לומר ששמו נזכר מצד היותו חבר בסנהדרין, כי א"כ מאי קמ"ל בהזכרת שם רשב"ג. ועכצ"ל דריב"ח מלמדנו סוג גדולי חכמי ישראל ורשב"ג – (ראש) סנהדרין.

28 ואין לומר שרק ראש סנהדרין צריך לשמוח – כי א"כ אינו אלא חד בדרא ופשיטא שמשותף בשמחת ביה"ש. ולכן מסתבר שהוא מצד היותו אחד משבעים ואחד שבסנהדרין, דגם ראש הסנהדרין הוא חלק מהסנהדרין (משא"כ ראש ישיבה ותלמידיו – דהם ב' סוגים. וראה לקמן הערה 32).

29 אף שהיה ג"כ נשיא (שבת טו, א. פסחים סו, א. ועוד) – מ"מ זכר כאן להיותו "הלל הזקן", כבפנים. ועוד: נשיא (סנהדרין) כבר למדנו מרשב"ג, כנ"ל בפנים.

ב) אבות פ"א מ"ד.
ג) השקו"ט ענפ"י הלכה ראה בארוכה לקו"ש חכ"ט חג הסוכות (תשמ"ז).

ד"זקנים" שמנה.

ובירושלמי שם אמרו, "בן יהוצדק הי' משתבח בקפיצותיו". ומכיון שהובא אודות תנא זה בש"ס, ללמד בזה לענין שמחת ביה"ש, על כרחך דלא בא לסתום, והוא אחד מן הגדולים שהיו בזמן ביהמ"ק ונזכרו במ"א. ומצינו בשמות התנאים ר' שמעון בן יהוצדק, ולא מצינו שתזכר מעלתו בש"ס³⁰, ולזה נראה דנרמזה כבר בשמו – "רבי שמעון", דהנה, גבי התואר "רבי" מצינו בתוספתא (סוף עדיות³¹) ד"מי שיש לו תלמידים קורין אותו רבי", וא"כ י"ל שהי' ראש ישיבה. ומכאן³² למד הרמב"ם להסוג ד"ראשי הישיבות" שהיו משמחין.

ומה שלכאורה הוא תימה לומר כן, דאם לזה נתכוון הירושלמי כאן, אמאי השמיט כאן להתואר "רבי", וכ' בסתם "בן יהוצדק" – יש ליישב בזה, דמכיון שמיירי לענין שהי' משתבח בקפיצותיו³³, היינו ששיבח מעלת עצמו, לזה הוצרך להדגיש ולשלול דלא היתה בזה שמץ גאווה ולכך נקרא בלשון שהוא היפך הכבוד³⁴. וכהא דמצינו (ברכות לד, סע"ב) בריב"ז שכשדיבר על עצמו אמר "אלמלא הטיח בן זכאי את ראשו", ולא קרא לעצמו בשמו³⁵ רק בשם אביו.

ובהא דהשמיט הרמב"ם להסוג דבעלי תשובה שנמנה בברייתא, נראה דס"ל דאין הברייתא מוספת עוד סוג אחר שלא נמנה במשנה, רק הוא פירוש ופירוט ממה שאמרו במשנה בקיצור, כדרך הברייתות (ראה פיה"מ להרמב"ם בהקדמתו ד"ה אחרי כן), די"ל שבסוג ד"חסידים" שנזכר במשנה נכללו (לכד מחסידים בפרט) אף בעלי תשובה. והרמב"ם אזיל בזה לשיטתי', דרש"י (בסוגיין ד"ה אלו חסידים) כ' "כל חסיד הוי חסיד מעיקרו" (היינו, לא רק חסידים שנזכר בהברייתא, אלא אף חסידים שבמשנה), ולפ"ז א"א לומר דבמשנה נכללו אף בעלי תשובה, אמנם להרמב"ם שפסק (הלי' דעות פ"א ה"ה³⁶) ד"מי שהוא מדקדק על עצמו ביותר ויתרחק מדעה

33) ובפני משה שם: "משתבח בעיני הרואים" (בקרובן העדה שם: "היו משבחין אותו". ואולי היתה לו גירסא אחרת בירושלמי).

34) ואף שאי"ז מדברי ר"ש בן יהוצדק עצמו כ"א דבעל הסוגיא (משא"כ בנידון ריב"ז דלקמן בפנים) – מ"מ מדייק בירושלמי לכתוב "בן יהוצדק" לאשמעינן דכאשר "משתבח" צ"ל גם דיבור באופן של היפך הכבוד.

35) ואין לומר שזה הי' קודם שהיו לו תלמידים שאז נקרא בפי כל "בן זכאי" (ראה הערה 31) – כי הרי הי' זה כאשר "ר"ח בן דוסא שהלך ללמוד תורה אצל ריב"ז".

36) וראה נדה יז, א ובתוד"ה שורפן.

30) ראה סדר הדורות בערכו – שלדעת ספר היוחסין הי' ר"ש בן יהוצדק בזמן דר' טרפון. אבל בסה"ד שם פריך עליו, ומסיק שהתנא ר"ש בן יהוצדק הוא רבו דר' יוחנן (כמ"ש בתוס' נדה י, ב), עיי"ש בארוכה, ואשר י"א דשלשה ר"ש ב"י הוי. ועצ"ע.

31) סוף עדיות. הובא באגרת רב שרירא גאון – נעתק בערוך ערך אביי. ובסנהדרין (מא, ריש ע"ב): "כי הוה למד בן זכאי הוה קרי ל"י כו' כי הוה לימד הוה קרי ל"י רבן יוחנן בן זכאי". ובכ"מ מבואר שהתואר "רבי" ניתן בקבלת סמיכה – וראה אגרת רש"ג שם. חסדי דוד לתוספתא שם. ואכ"מ.

32) אין ללמוד סוג זה מרשב"ג שהי' נשיא, ונשיא הוא "ראש הישיבה" (רמב"ם שם) – כי הכוונה בזה היא לראש דישבה זו ודסנהדרין וכיו"ב (חברים ובערב זל"ז, ואחרי רבים להטות וכו'), משא"כ ראש ישיבה ותלמידים – תלמידיו, כמובן.

ד) הד"ה בקה"ע שם הוא "הי' משתבח בקפיצותיו" – אבל במפרשים כהנ"ל, קרוב לודאי לומר שהד"ה הם דהבחור הזעזער.

בינונית מעט לצד זה או לצד זה, נקרא חסיד", דהנהגה זו ודאי אפשר שתהי' לא רק במי שהוא חסיד מעיקרו אלא אף בבעל תשובה³⁷. ולכך שפיר סבר ד"חסידים" שבמשנה כולל אף בע"ת³⁸. וזהו שבספרו לא טרח לפרש, דבמ"ש "חסידים" נתכוון לכלול הן חסידים מעיקרא והן בע"ת.

38) משא"כ ברייתא שמפורש ג' סוגים: חסידים אנשי מעשה ובע"ת.

37) ראה ב"ק קג, ב: והדר הוי חסיד וראה ג"כ ספר חסידים בתחילתו.